

Jegyzőkönyv

*...És bocsásd meg a mi vétkeinket,
miképpen mi is megbocsátunk
az ellenünk vétkezőnek.
És ne vigy minket a kísértésbe,
de szabadíts meg a gonosztól...*

Az alábbi jegyzőkönyv ama másik: mindenképpen hivatalosabb, ha másfelől korántsem hitelesebb jegyzőkönyvet lesz hivatott ellenjegyezni, amely jegyzőkönyv fel- és (nyilván) nyilvántartásba vétetett bizonyos helyen, bizonyos napon és bizonyos órában, mely részleteket azonban itt mellőzhetőnek tekintjük.

E jegyzőkönyv nem azért készül, mintha helyesbíteni akarnánk a tényeket, csorbítani vagy kiegészíteni őket, mintha, mondjuk, hinnénk a tények fontosságában, netalán az igazságban. Mi már semmiben sem hiszünk; hacsak igazság, hazugság iránt egyformán süketen és vakon, egyes-egyedül a gyónás erejében nem, amely a testvérévé tesz önmagunk magányának, és mintegy belesimít minket legvégső felismerésünkbe, aminek rettentő nevét egyszerre az előttünk szaladó báránnyá változtatja, amelyet – csak most ébredünk rá – már réges-rég követünk; s ezúttal, ha következetességünkől jottányit sem engedünk, tán utol is érhetjük.

*

Ezerkilencszáz... egy szép áprilisi napján az a termékeny gondolatom támadt, hogy néhány, mondjuk két, de legfőljebb három napot Bécsben tölthetnék. Ki vonná kétségbe az ilyen hely- és levegőváltoztatás koronkénti szükségességét az egészség, mi több, az általános kreativitás, ama bizonyos állandó lelki mozgalmasság (motus animi continuus) szempontjából, amely – legalábbis bennem – úgyszólván azonnal felujjong, amint ennek az országnak a határait átlépek. Mindazonáltal elsősorban mégis inkább tisztán gyakorlati célok vezéreltek. Hogy rövidre fogjam, tisztelgő látogatást kellett eszközölnöm U. doktornál a kultuszminisztériumban, ahol osztrák írók magyarra fordítása terén elért – tényleg – szerény eredményeim némi figyelmet keltettek, s ennek ők nem is restelltek hangot adni; felkeresnem továbbá az Antropológiai Tudományok Intézetét, mely csak a minap értesített, hogy bécsi ösztöndíjjal támogatná éppen születőben lévő Wittgenstein-fordításomat, ám a megtisztelő döntés némi lakásproblémát von maga után, amit leginkább mégiscsak a helyszínen lenne jó tisztázni; és így tovább. Hozzá kell tennem azonban, hogy a lelki felfrissülés e vágya, az a mindannyiunkban titokban ott lappangó, olykor szinte természetesnek tetsző hajlam, hogy önmagunkról magánemberként, egyáltalában emberként gondolkodjunk, még csak fel sem verődött volna bennem régi és mély ájulatából a személyi szabadságillúzióknak ama sugallatai nélkül, melyeknek forrása elsősorban kétségkívül a saját lelkem türelmetlen, bűnösen türelmetlen (és feltűnően hirtelen) igényeiben keresendő, de amely szabadságillúziókat – vagy illuzórikus szabadságot – az elmúlt időszak bizonyos hivatalos megnyilatkozásai és felelőtlen kijelentései is kétségbevonhatatlanul táplálni látszottak.

Sietős telefonbeszélgetések indulnak tehát Budapest és Bécs között; időpontok tisztázása minisztériumi és intézeti hölgyekkel, urakkal, szobafoglalás olcsó és megbízható szállodában, ésatöbbi. Aggályos latolgatása, hogy szabad-e akár csak két napra is itthagynom betegemet, akinek állapota, úgy tűnik, éppen válságosra fordul. Mégis, vonat-, sőt helyjegyet vásárolok. Még aznap este influenzás láz

borít el, ráadásul begyullad a fogam, az arcom feldagad. Éjszaka iszonyú jelenésben részesülök. Csöngetnek, s az ajtómba vágott kerek kémlelőlyukon keresztül egy fiatalembert pillantok meg, látványába beléborzongok. Megváltóm keresett fel; de mennyire más alakban, mint amikor – úgy jó négy éve – először megjelent nekem, közvetlenül az ágyam mellett és fölött, mintegy mennyei magasságokból ereszkedve le és lépve mellém a szobafalon keresztül, mely láthatóan nem jelentett neki akadályt; vörhenyes szakállat viselt, keskeny, kék szeme minden kételyt megszügyenítő, kimondhatatlan szelídséggel tekintett rám, egyik kezének félszeg, ám mégis határozottan áldó mozdulatával jóváhagyta létezésem, megerősített abban, hogy úgy kell élnem, ahogyan élek, és azt kell tennem, amit teszek. Ezt a megerősítést sugárzó igazságként oltotta belém, amelynek eleven melegét soká őrizte a szívem, és olykor még ma is átjár.

Ez az ajtómban álló fiatalember még csak nem is emlékeztetett rá; hajléktalannak látszott, aki a köröttünk apokaliptikusan fortyogó városmélyből bukkant fel hirtelen: lerobbant, alkoholista külső, arcát szőke borosta lepi, kilétében mégsem kétkedhettem. Elmaradhatott volna a betegemmel ápoló egykori kapcsolatára való gyanús, fölösleges és zavaros hivatkozása, akit, de hiszen tudom, valamiféle prédikátorként látogatott olykor, s néki egy Bibliát is eladott. Most is őt keresi. Éreztem, hogy bár igazat mond, egyetlen szava sem igaz; valószínűleg csak próbára tesz, és viselkedésemhez méri majd a magáét; és ahogyan fokozódott bennem a gyalázatos, de mind fékezhetetlenebb bizalmatlanság, úgy változik ő is, noha közben az arca, a kék szeme továbbra is szelíd maradt, mintha mit sem tudna róla, hogy ezalatt mit művel a keze. Ez a kéz ugyanis már átfurakodott a kerek kémlelőnyíláson; rémülten hátráltam előre az előszoba mélyére, majd ki a konyhába; a kéz azonban, amely elefántormányként vagy óriáskígyóként utánam nyúló karja végén már inkább hasonlított valami fogószerszámmra, semmint kézre, mindenhová követett, mindenhová utánam hatolt. Segítségért kezdtem üvöltözni; miután tehát nem engedtem be ajtómon, most már a gyilkosomat láttam benne; megnevezhetetlen, nem evilági kapcsolatunkból üldöző és menekülő viszonya lett, és ez utóbbi – én – felfoghatatlanul nevetséges módon a rendőrséget hívtam, hogy megszabadítson tőle. Végül a feleségem felrázott, de valójában nem tudom, hogy az álmomból-e vagy az életemből, hisz oly törekeny a különbség, s az értelmezésre, éreztem, mindenképpen szükségem lenne. Íráshoz folyamodtam, mint annyiszor, mint most már mindig, s mint most már mégis mind kevésbé, amióta egyúttal (jobb híján) a foglalkozásommá is tettem. Csak az derülhetett ki, ami nyilvánvaló: túl a foggyökérben fészkelő fájdalomra utaló mozdulaton, az önmagammal való gyökeresen rossz viszonyom, a szeretetlenségem általában és különösen önmagam iránt. Továbbá: memento mori – és ezúttal nem biztató vigaszként, mint jó időszakaimban, hanem nyomasztó és kilátástalan fenyegetésként. A Megváltó, jól értettem, azt üzeni, hogy válságban van, hogy elhanyagolt, s hogy büntetni, akár gyilkolni készül – engem, azaz önmagát. Kapkodó, hevenyészett betűkkel az alábbi sorokat vetettem egy füzetlapra: „Vigyázni tehát, keresni a kapcsolatot a mindenek mélyén rejlő ősboldogsággal, a teremtéssel; írni; s másrészt ügyelni az engem körülvevőkre – magányt keresni, sőt megteremteni azt, de lehetőleg mégsem bűnösen felszámolva mindent, ahogyan szoktad.”

Másnap kora reggeli telefon értesít, hogy betegem meghalt. Nélkülem halt meg, aki magam is betegen fekszem. Indok ez? Vagy ürügy? *Az ember mindenképpen hibás egy kicsit.* Még lázasan lemegyek a fogászati rendelőbe és kihúzatom a fogamat. Másnap ki a kórházba, ahol betegem meghalt, beszélgetés a csodálatos, karizmatikus L. főorvossal. „Én halni indulok, ti élni; de hogy kettőnk közül melyik megy jobb sors elé, az mindenki előtt rejtve van, kivéve az istent” – idézi halk mosollyal. Sokáig beszélgetünk. Aztán belezuhanok a lélektelen, valahogyan azonban mégis kijózanítóan ható, végső soron tehát jótékony adminisztráció őrlőmalmába. Megszerzem a halotti anyakönyvi kivonatot, intézkedem a temetésről, s mindenekelőtt fizetek, fizetek, fizetek.

Némi megfontolás után mégis a bécsi út mellett döntök. Újabb telefonok, mentegetőzések, lemondások, új időpontok. Új helyjegyek, oda-vissza. Fölsőleges, így a pénztárosnő, a vonat általában félig üres. De én gondtalanul, biztonságosan, minden esetlegességtől védetten kívánok utazni. E percben nem érdekel a ráfizetés, ami amúgy is az életem törvénye. Ajándékul szánom magamnak ezt az utazást, a magam jótékonykodó, bőkezű barátjaként lepem meg vele önmagamat. Szeretek utazni, valójában kizárólag utazni szeretek. Én is mindig jó utazó és rossz megérkező vagyok, miként ezt Bernhard állítja magáról. Szeretek úton, azaz sehol sem lenni. Négyezer schilling lapul a fiókomban; ha netán akadnának barátaim, akiket „hűséges olvasóimként” aposztrofálhatok: nos, ők tudják, hogy 1989-

ben, vagyis két és fél esztendeje egy hónapos tanulmányi ösztöndíjjal tartózkodtam Bécsben; itt most elárulom nekik azt is, hogy ugyanakkor a három évre kiváltható valuta-vagy deviza-nem-tudom-én-micsodámat is kiváltottam, csekkekben és készpénzben; általában fogalmam sincs ezekről a dolgokról, ha paragrafusokat és törvénycikkelyeket látok, tüstént elalszom; elalszom, annál is inkább, mivel az országban, amelyben élnem adatik, e törvénycikkelyek és paragrafusok már kezdetemtől fogva mindig ellenem – gyakorta a pusztá fizikai létezésem ellen – fogantattak, azok pedig, amelyek értelemszerűen netalán a védelmemre szolgálnának, gyakorlatilag úgyszintén mindig ellenem fordíthatóknak bizonyultak; nincs hát miért tanulmányoznom őket. E négyezer (azaz 4000) schillinget tehát, ami 1989-es utamból megmaradt, most egész egyszerűen zsebre vágom. Nem szűkölködni indulok Bécsbe: ha megérkezésem estéjén figyelemre méltó hangversenyt látok a Konzerthaus vagy a Musikvereinsaal műsorán, el fogok menni; ha vacsorázni támad kedvem, meg fogok vacsorázni, satöbbi.

Nem hagyható ki e Jegyzőkönyvből, hogy elutazásom előestéjén jótét telefont kaptam; a szó legtisztább és legeredetibb értelmében kedves telefonáló azt kérdezi, nem volna-e kedvem meghallgatni Verdi *Requiemjét*, minthogy történetesen van egy szabad jegye. Így hát elutazásom előestéjén az Operaházban még Verdi *Requiemjét* hallottam: hazamenet a *libera me Domine de morte aeterna* megrendítő hangjai zúgtak a fejemben, miközben kétely és megindultság viaskodott bennem, mint mindig; mindenben fejet hajtok, de a feltámadás gondolatával mindmostanig képtelen vagyok megbarátkozni: „Akkor meg sem akarok halni” – mint állítólag Marat mondta volt.

Nem ez volt az oka azonban, hogy egész éjszaka le sem hunytam a szememet, hanem az utazási láz, ez a gyermekes neurózis, amely gyermekkoromtól fogva üldöz, és érett, mondhatni túlérett koromra is mindig újra gyermekké tesz; tehetetlen vagyok vele szemben, noha szívósan védekezem ellene, mint az infantilitás olyan megnyilatkozása ellen, amelyen végre tudatosan is rajtaérem magam: de, mondom, tehetetlen vagyok vele szemben, és akkor hol vannak még az infantilitásnak azok a rejtett mérgei, amelyek észrevétlenül át- meg átjárnak, s egész szervezetemet a hatalmukban tartják, akár az alkohol vagy valami nélkülözhetetlen kábítószer.

Fél ötre kértem az ébresztést, de már négy órakor talpon vagyok. Utálok korán kelni, de ha már korán kell kelnem, akkor még korábban kelek. Szegény feleségem a kialvatlanságtól tápolyogva készíti reggelinket, és nekem az útra a szendvicseket. Narancsot. Csokoládét. A Keleti pályaudvar, mintha hirtelen a Gangesz partjaira érkeznék, épp valamely hindu ünnep alkalmával. Üszkös lábú koldusok, üvöltő zsidórusok, alattomosan fürkész pillantású alkoholisták. Iszkolok köztük előre, kezemmel is óvom, szorítom a vállamon lógó válltáskát, nem merek megállni, nem adok senkinek semmit, nem veszek senkitől semmit, bizalmatlan vagyok, nincs bennem szeretet. Nincs bennem szeretet. A vonatom megvan, számozott vasúti kocsim megvan, megvan számozott ülőhelyem is, az ablak mellett. Nagyjából biztonságban vagyok. Fűtenek. Az ajtó automatikusan záródik. A mellettem lévő hely üres: örülök, hogy nem ül mellettem senki, nincs bennem szeretet. Előveszem újságjaimat. A napilap a nap híreivel undorít. A belső vezércikknek van némi erkölcsi tartása, de ez csak súlyosbítja a helyzetet. Erkölcstelen világban erkölcsösnek lenni is erkölcstelen. Mi a megoldás? Nem tudom. *Lelkemre és becsületemre mondom, Kátya, nem tudom.* A napilapot összehajtom és begyűröm az előttem lévő ülés hátoldalán kínálkozó hálóba. Előveszem a 2000-t. Átfutva a tartalomjegyzéket, érzem, hogy a lapban Dali naplója fog a legjobban érdekelní. *Diary of a Genius*, „Egy zseni naplója” – nem, semmi túlzás, egyetértek a címmel, noha talán egy kissé hangzatos; már az első szavaknál leteper és maga alá gyűr a zsenialitás, a gyermekszív gátlansága és a hencegés e különös vegyülete, és e fojtogató közegeben csak azokon a réseken keresztül jutok némi levegőhöz, melyeket a hazugság üressége meghagy nekem itt-ott a szövegben. Gyors, fanyar asszociáció: a saját naplóm. Ugyan miféle címet adtam neki? „Gályanapló.” Túl minden minősítésen és nagyságrendi különbségen, a zseni itt legföljebb csak bűnösnek érezheti magát; e keleteurópai féltéken ugyan kinek is jutna eszébe azt gondolni magáról, hogy ő zseni, kivéve az antigénuszt, a néhány tömeggyilkost meg uzurpátort.

Bűzfelhő vág be a zárt ablakon keresztül, mintegy atmoszférikus illusztráció gyanánt a szövegben taglalt szkatologikus elemekhez; felütöm a fejem az újságból: Tatabánya. Lepusztult, szétmarcangolt, kopáran meredő, végítéletserű táj, masszív betonfüstölők, csövek, az eget rézsút áthatító állványzat, akár egy szövegrészt vagy életdarabot kihúzó, kemény tollvonás, leplezetlen hasznosítás mindenfelé, ádáz célszerűség, racionalitás, rútság, *die Wüste wächst*, felelem Dalinak, táj nélküli tájkép, már nem borzalmas, csak vigasztalan, mint az igazság. Az útlevelemet már korábban

megvizsgálták, most szürke ruhás emberek nyüzsögnek a kocsiban. Az egyik hozzám lép, gyors mozgású, fekete ember. Magyar vám, mondja. Kéri az útlevelemet, súlytalan hangon, szerényen, mint aki semmi jelentőséget nem tulajdonít önmagának. Mégis: miközben ismét felállok, hogy a fogason lógó bőrmellényem belső zsebéből az útlevelemet újra elővegyem, teljesen megmagyarázhatatlanul és olyan indokolatlanul, ahogyan a nap süt, átvillan rajtam a gondolat: ebben az emberben nincs szeretet. Talán Dali naplójának a hatása ez még, az egyszeriben védtelenné és fogékonnyá tett saját, narcisztikus, örökké szeretetre szomjas gyermek- és művészlelkem megérzése. Emberem eközben láthatóan végzett; összehajtja és máris nyújtáná vissza az útlevelemet; még azonban, az előbbi súlytalan hangon, de valahogy igen gyorsan, amiből talán csak az én, éppen Salvador Dalin csiszolt hallásom érez ki valamely alattomos árnyalatot, megkérdezi, hogy mennyi valutát (vagy devizát: a kettő közti különbséget valószínűleg sosem fogom megtanulni) „viszek ki”, úgymond. Ezer schillinget, vágom rá habozás nélkül, és ki tudná, miért. Emberem erre igencsak meglepő módon reagál: „Sok, sok, sok” – suttogja el háromszor egymás után, mintegy maga elé (ahogyan a régebbi színdarabok instrukciói szölk). Miért sok? – hökkenek meg. Azt feleli, azért, mert az összeg „túl van”, valamin, amit hamarjában nem pontosan értek. De mutassam meg neki azt az ezer schillinget, szólít fel. Kezd előtenni az a biztonságos érzés, amit – legalábbis e tekintetben – oly gazdag élettapasztalataimból annyira pontosan ismerek: hogy egy bizonyos értelemben elhagytam a színteret, ami most zajlik, az már nem velem történik meg. Az ilyen érzésben nyugalom rejlik, és telve van odaadással. Az a fajta készségesség ez, amivel balvégzete felé indul az ember, mindig föltétlen bizalommal az idő, a soron következő részlet és az apró lépések iránt, miközben titkon tudja – s tán nem is bánja –, hogy a vég feltartóztathatatlan. Csupán egyvalamitől nem kímél meg a maradék éleslátás, amely ilyenkor mintegy ottlétünket helyettesíti: teljes világossággal észleljük, hogy egy bizonyos mechanikus ostobaság részévé váltunk, ami – így hisszük – tökéletesen idegen tőlünk, legsajátabb lényunktől, s ez mindvégig zavar egy kissé: de egész egyszerűen, akár a rekeszizmunk méltatlan rázkódását egy rossz bohózat láttán, ezt az önjáró gépezetet is képtelenek vagyunk megfékezni.

Ismét a belső zsebembe nyúlok tehát; még csak nem is reszket a kezem, csupán tétovázik valamelyest, míg a kettőbe hajtott négy darab bankó közül, egy erősen indiszponált pillanatában fellépni kénytelen bűvész mozdulatával, előhalászok egy ezerschillingest. Mennyi magyar pénz van nálam, így szól a következő kérdés. Hétszáz forint, felelem. Mutassam azt is. Mutatom. Megszámoljuk, stimmel. Most pedig – hangzik a halk, de igen határozott óhaj – rakjam ki a zsebeim tartalmát. Kirakom. Papír zsebkendő, villamosbérlet, bugylibicska, hamuba sült pogácsa. A távoli szemlélő, aki e pillanatban sokkal inkább vagyok, mint ez a saját zsebeit motozó, chaplini lény, eközben egyre a fejét csóválja, értetlen, ámbár elnéző mosollyal. Emberemnek kell megmutatnia, mégpedig a mutatóujjával, azt a zsebet, amelyről szemlátomást teljesen megfeledeztem. Csodálkozhatnék intuícióján, pillanatnyilag azonban semmin sem csodálkozom; később viszont azért nem teszem, mert kitalálom, hogy apró, de – legalábbis egyetlen viszonylatban – tévedhetetlen szeme: ez a vám- és pénzügyi szem, amely több ezer esztendő tapasztalatokat és rafinériákat őriz, amióta csak az ősi egyiptomiak, a perzsák, az inkák vagy az etruszkok a vámvizsgálatot kitalálták: ez a szem réges-rég felfogta és regisztrálta már a kezem előbbi tétovázását. Úgyszólván gyermeki kíváncsisággal nyúlok be tehát az óhajtott zsebbe; s no lám, mi kerül elő: háromezer schilling. Valósággal meglepődöm. A vámos ellenben tüstént lefoglalja. Ezt közli is velem: lefoglalja, mondja, mivelhogy ezer schillinget „jelentett be” – ígymond –, holott valójában négyezret talált nálam. Igaz. Ami igaz, az igaz. De még nem értem pontosan, hogy e föllentésen kívül mi a további bűnöm. Elvégre a saját pénzemet találja nálam, nem a másét, nem lopottat. Igen, így a vámos, de „kiviteli engedélyt” kellett volna kérnem. Őszintén meglepődöm, ezt nem tudtam. Senki sem mondta. Mindig csak azt hallom, hogy minden liberalizálva van, az ember szabadon teszi be és veszi ki a pénzét a bankból, nem úgy, mint az államosított időkben. Az útlevelemet sem kell minden útra külön érvényesíteni, nem gondoltam, hogy az én pénzem – amennyiben valódi pénz, vagyis nyugati – továbbra is az államé. Semmi baj, szól emberem, a háromezer schillinget, valamint az útlevelemet azonban ezennel elveszi tőlem.

Ebben a pillanatban vége a bűvöletnek: hirtelen magamhoz térek. Határozott hangon felszólítom, hogy ezt ne tegye; 12 órára Bécsben egy minisztériumi úrral van megbeszélésem; délután egy másik hivatalban várnak; és szobát is foglaltam már egy szállodában. Nem érkezhetek Bécsbe üres zsebbel. Nem tudtam, hogy kiviteli engedély kell. Nem hozhatnak ilyen helyzetbe. „Rendben van,

Kertész úr, foglaljon helyet, most nincs idő, dolgozunk, később visszajövök” – így a vámos, szó szerint; és távozik, a pénzzel, az útlevelemmel.

Leülök. Némi bosszúságon kívül semmit sem érzek; idő múltán jut csak az eszembe, hogy ha úgy vesszük, voltaképpen nyilvánosan megszégyenítettek. Különösebb izgalom erre a gondolatra sem fog el, mint aki már valamelyest jártas az effélében. Azért futólag szétnézek a termes kocsiiban: a velem párhuzamos kettős ülésen helyet foglaló magányos asszony, akitől a széksorok közti átjáró eléggé széles ösvénye választ el, az újságjába temetkezik; a távolabb ülők talán nem is észleltek semmit; két percnél tovább az egész ügy nem tarthatott; rajtam meg vámügyi inkvizítoromon kívül – akinek még a kollégái is a távolabb ülő utasokkal foglalatostkodtak – senki sem tudhatja, hogy valójában mi zajlott le közöttünk.

Mi történhet velem? „A francia nép nevében fejemet veszik egy köztéren?” Az útlevelemet, mielőtt az osztrák határhoz érünk, nyilván vissza kell adniuk. A háromezer schillingem elvesztésébe pedig bele kell törődnöm. Nem mondhatnám, hogy sírhatnék környékez a gondolatra. Tény, hogy a pénzzel való kapcsolatomat nem a túlfűtött szenvedély jellemzi. Ha ez egyfelől fogyatékoság is, e pillanatban inkább az előnyeit élvezem. És Bécsben akadnak barátaim, akik szíves örömet kisegítenek a bajból, ha kell.

De miért vallottam be csupán ezer schillinget (ami a jelek szerint éppolyan vétek egyébként, mintha mind a négyezret bevallottam volna)? Nem tudom. Hosszasan, becsületesen töröm rajta a fejem, mégsem találok rá választ. Nem tudom. Ebben a vámosban nem volt szeretet: de hát ez csak nem lehet oka, és ugyan, hol az a vámos, aki szeretetet táplál magában a kliensek iránt? *Miért, mondja, miért lőtt egy földön elterülő testre?* Miért nem vallottam be mindjárt mind a négyezret? Nem tudom. Mélyen magamba nézek. Állítom, hogy van némi gyakorlatom az önvizsgálatban. Mégsem tudom. *Lelkemre és becsületemre mondom, Kátya, nem tudom.*

Előveszem az újságot, folytatom Dali lenyűgöző naplóját. Próbálom megérteni a fekália és az arany Dali, de mint értesülök, a pszichoanalitikusok szerint is kimutatható szoros összefüggését. Valójában ezt sem értem, bárhogya töröm is rajta a fejem: másrészt az érzelmeim valahogy rokonszenveznek a racionalitásommal nem megközelíthető gondolattal, hogy igenis, létezik ilyen összefüggés. Aki ezt az összefüggést: a fekália és az arany közti szoros kapcsolatot átlátja, s nem csupán megérti, de termékeny diadalordítással igent is mond rá, az meggazdagszik, mint Dali is. Nyilvánvaló másfelől, hogy az effajta luciditás teljesen független a zsenitől, ha ugyan nem éppen homlokegyenest ellentétes vele. Mármint igazán kíváncsi lennék, hogy Dali valóban zseniális vásznai közül melyeket inspirált, hogy úgy mondjam szenny nem érte tiszta zsenije, s melyeket a bélműködésével összefüggő, állandóan az ürítést leső, sóvár erszénye; tény, hogy akármilyen fesztelen diadalmenetnek tünteti is fel, mégsem lehet annyira felhőtlen az élete, elmélkedem.

Már elhagytuk Komáromot, Győrt, az idő rohan: hol az útlevelem? Kezdek szorongani, bár nem annyira, mint ahogy erre illetékes vagy talán illetékesek nyilván számítanak. Végre felbukkan emberem. Sietősebb, mint valaha, és komornak látszik. Elkéri maradék ezresem; majd, ahelyett, hogy az útlevelemet visszaadná, tudatja velem, hogy Hegyeshalomnál le kell szállnom a vonatról. Meglepődött, ügyefogyott tiltakozást hallatok. Nem érdekli. Ezt kereken meg is mondja. A „bejelentett” ezer schilling helyett négyezret talált nálam. Sajnálja. Hegyeshalmon, az utolsó kocsinál találkozunk, közli; de ez már láthatóan parancs. S ezzel eltűnik.

Darabig bénultan ülök a helyemen. A precíz kifejezés: mint akit fejbe kólintottak. Azután hirtelen felugrom. Érzem, hogy csak úgy lobog bennem a düh, az élet, az agresszió tápláló tüze. Válltáskámat a poggyásztartóból lerántom, és csörtetek végig a szerelvényen, a leghátsó kocsizhoz. Az utolsó fülkében, magukra zárt üvegajtó mögött, ülnek a szürke emberek. Láthatóan vígan vannak. Az én emberemet is tüstént megpillantom. Kurta koppantás után felrántom az ajtót. Elhallgatnak, leplezetlen utálattal néznek: érzékeny szívem valósággal belésajdul. Mint gyakorló művész, jobban szeretem a tapsot, mint a gyűlölködést. De hát édes istenem: ezúttal rossz szerepben lépek fel. További gyengeségem, hogy velem ellenszenvező közegben képtelen vagyok higgadtan, összefüggően kifejezni érveimet; ráadásul az indulattól nemhogy megjönne, de alkalmasint inkább elfullad a hangom. Megint makogok valamit a bécsi kötelezettségeimről: ez nem érdekli őt, ismétli emberem; felszólítom, hogy adja vissza az útlevelemet meg az ezer schillingemet, a háromezret letétbe felajánlom, hiszen – mint ezt

az előre megváltott helyjegyet is tanúsítja – a holnap esti vonattal visszajövök, s akkor rendezhetjük az ügyet; a háromezret, mosolyog erre (ha nem is éppen kedvesen) az emberem, mindenképpen fel kell ajánlanom, minthogy lefoglalták, a további ezerrel meg az útlevelemmel együtt; s megismétli a monoton tény, hogy milyen különbség mutatkozott az általam bejelentett és az ő általa nálam talált összeg között. Jobb ötletem nem támad, mint hogy szerencsét kívánjak neki a pompás fogáshoz: sikerült elvenni az én 4000 schillingemet, miközben jól tudjuk, hogy a nálam okosabbak hogyan sítolják ki a milliókat. Amennyiben tudomást szerzek ilyen esetről, tegyek róla bejelentést – így emberem –, egyelőre azonban ne másokat rágalmazzak, hiszen *nálam* találtak a „bejelentett” összegnél háromezerrel többet. Méltó válasz, kétségtelen. Úgy érzem, a poharat ezzel fenéig ürítettem, egyetlen cseppet sem takarítottam meg belőle magamnak. Rájuk rántom a fülkeajtót, és a leghátsó kocsi leghátulsó peronján várom, mind mohóbban, hogy végre Hegyeshalomhoz érjünk.

Hegyeshalom! Évtizedek szimbóluma: *in hoc signo vinces* – kifelé menet; a *Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!* – *A munka becsület és dicsőség dolga* –, *A munka felszabadít*-féle világfeliratok jelképe befelé jövet. De mint valóság, mint helység, mint vasútállomás: siralmas porfészek. Unottan poroszkálok a szürke egyenruhák nyomában. Fehérre meszelt, sivár teremben kell várakoznom, melyet hátrébb számomra ismeretlen rendeltetésű terelőkorlátok szeldelnek keresztül-kasul. Nem vagyok egyedül; velem együtt egy másik embert is leszállítottak a vonatról; nagydarab, kortalan férfi; az övszíj és a felcsúszott pulóver közt bánatosan a nadrágjára rogyó hájhas; szürke ing, szürke dzseki, szürke nadrág, széthízott, megjegyezhetetlen arc, párás szemüveg, amely mögött semmi sem látszik, legkevésbé egy tekintet. Amikor felveszik az, úgymond, jegyzőkönyvet, hallom, hogy foglalkozására nézve valamiféle „osztályvezető”. Szuszog, sóhajt, harákol, rám villantja a szemüvegét, kerülget; hasztalan, ügyet sem vetek rá; nem tekintem a bajtársamnak, nem kívánom megosztani vele a sorsomat, nem érdekel a története. Roppantul sajnálom. Nincs bennem szeretet. Mindamellet látnom kell, amint nehézkesen tüsténkedik, ahogyan serényen aláírja az aláírnivalókat. Hívják, kimegy, idővel visszajön. Az ajtót nyitva hagyja. A fűtetlen helyiségben huzat vagdalkozik a nyakam, a bokám körül, irdatlan benzinfelhő gomolyog be, odakint tolat egy vonat. Megkérem, csukja be az ajtót. Becsukja, de nem kilincsre, a huzat nyomban újra kivágja. A lábammal épp elérem az ajtót, nagyot rúgok belé. Illetlenség, elismerem, de magam körül sem tapasztalok túl sok illedelmet. Látom, az osztályvezető úr neheztel. Modortalanságom netalán még órá is rossz fényt vethet, gyorsan elhatárolja magát: Ami megtörtént, megtörtént, most már nem kell idegeskedni – szól feddőleg. Azt felelem, cseppet sem vagyok ideges, viszont a büntetéshez nem tartozik hozzá, hogy huzatban üljek és egy tolató mozdony Diesel-bűzét nyeljem.

Majd visszamerülök Dali naplójába. Felizgat a Nietzsche-hez való kötődése. Ez nekem már régóta feltűnt: a spanyol érzékenység a germánok iránt. Ortega is Nietzsche-tanítvány volt; Unamuno meg egyenesen elnyerhetné a Nietzsche legunalmasabb tanítványa címet. „Nietzsche olyan pipogya fráter volt, hogy életteremtésében végül megőrült, pedig ezen a világon csak egy dolog számít igazán: normálisnak maradni!” Dalinak ez a mondata mélységesen felháborít. Hát nem érti ez az ember, hogy Nietzsche legbecsületesebb és legkövetkezetesebb tette volt az őrülete? És hogy az analízis aranydiaré sosem zuhogott volna ilyen megállíthatatlan bőséggel az ő tárt erszényébe, ha Nietzsche éppen olyan „normális”, azaz józan és számító maradt volna, mint ő, Dali? Elvégre valakinek keresztre kellett feszülnie az erkölcsért, hogy mások aztán ilyen jó pénzért kiárusíthassák...

De nem tűnődhetem tovább, szólítanak; „most sietve ugrott hát talpra, hogy az irodába kövesse a vámost”. Ott ülnek mind, a szürke emberek. „Egyikük cigarettázott, a másik valamiféle irományok közt lapozgatott, a harmadik őt fürkészte – ködös tekintete előtt úgy összemosódtak, hogy Köves végül egyetlen, háromfejű, hatkező gépnek látta őket”: saját, prófétikus szavaim, *A kudarc* című regényemből. Emberem, a fővámos, most papírokat rak elé: olvassam el és írjam alá. Mi ez? A jegyzőkönyv, mondja. Olvasni kezdem. Az első mondatnál – csaknem három sort tesz ki – elakad a lélegzetem. E pillanatban megszáll, elönt és lenyűgöz a tisztánlátás. E pillanatban végre pontosan tudom már, hogy mi történt velem. Szinte *heurékát* kiáltanék. *Mindent, mindent, / mindent értek, / mindent átlátok már! / Hollóid szárnyát hallom suhogni...* – igen: ez a három sor lényegében azt tartalmazza, hogy 1991. április 16-án, satöbbi, miután ő, a vámhatósági ember ismertette velem a vonatkozó valuta-, devizaszabályokat, a kivihető összeg felső határát és az azon felüliek engedélyhez kötöttségét, felszólított, satöbbi. Mármint ez az ember semmit sem ismertetett velem. Felszólítani, igaz, felszólított:

ezt azonban korántsem korrekt és törvényes felszólításnak, hanem váratlan keresztkérdésnek ható formában tette. Ezzel a kérdés eldőlt, megindult egy bizonyos mechanizmus. Legalább ötven esztendeje, amióta országom a kultúrvilág és legfőképpen önmaga ellen háborúba lépett, azóta ebben az országban – mondjuk, három év megszakítással – minden törvény mindig törvénytelen volt. Ennek a vámembernek az eleve bűnöst föltételező, álnok kérdése mögött az én fülemben csizmák dübörögtek, mozgalmi dalok harsogtak, hajnali csöngetések sikongtak, az én szemem előtt börtönrácsok és szögesdrót kerítések meredeztek. Aki erre a kérdésre válaszolt, nem én voltam, hanem az évtizedek óta gyötört, idomított, tudatában, személyében, idegrendszerében sérült, ha éppen nem halálra sebzett polgár – de inkább fogoly, mint polgár. Még most, még itt, még e pillanat tört része alatt is megdöbbszent és fölkapar az önsajnálattal, a felismerés, hogy így éltem le az életemet, ahogyan leéltem, és hogy ez a méltatlan és gyilkos élet ilyen mélyen véste be gonosz jegyeit az ösztöneimbe. Ez az ember – fölteszem: anélkül, hogy maga is tudott volna róla – a pusztá magatartásával, a modorával jóeleve hazudni kényszerített. *Az ítélet nem egyszerre jön, az eljárás maga válik lassanként ítéletté* (Franz Kafka: *A per*). Szinte sajnálom, hogy emberemet, a vámost, nem részeltethetem a megvilágosodásomban, hogy nem oszthatom meg vele nyilvánvaló igazságunkat. Elvégre ő is ember, neki is vannak ösztönei. És az ő ösztöneibe is ugyanazt vették bele az évtizedek, mint az enyéimbe, csak éppen az ellenkező előjellel. De mivel a kapcsolatunk olyan, amilyen – eufémisztikusan szólva hivatalos, azaz száz százalékgig elidegenedett –, én ezt sosem tudom elmagyarázni neki, akkor sem, ha történetesen megértené, amit egyébként kötve hiszek.

Azt mondom tehát, hogy a jegyzőkönyvet, ebben a formájában, nem írom alá. Miért? Mert nem felel meg a valóságnak, hogy a felszólítása előtt ismertette volna velem a törvényt. De igenis, ismertette. Jó, mondom, aláírom, ha kiegészíthetem a saját észrevételemmel. Mit akarok észrevételezni? Azt, hogy a felszólítása előtt semmi esélyt nem adott nekem a megfontolásra, a gondolkodásra, hogy a józan értelmem kerekedjen felül az első érzéseimen. A jegyzőkönyvet vagy aláírom így, vagy sehogy, hangzik a válasz. Akkor sehogy, így én. Könnyed, ámbár ingerült vállvonogatás. Egy szőke bajszos alvamos most az alábbi kijelentést teszi: „Tanú vagyok; én ott voltam, amikor figyelmeztetted.” Kijelentése nem lep meg, de most már határozott hányingerrel küzdök. Futólag megjegyzem, hogy tanú, az ősidők pereitől a legkorszerűbbekig, mindig, mindenre akadt. És miközben útlevelemet, a lefoglalt 4000 schillingről szóló nyugtával együtt visszakapom, hozzáteszem még, hogy roppant nehéz lesz elhitetni ezzel az országgal, hogy szabad. Ezt azonban megbánom, olyan mondatot ejtettem ki, amely ontológiailag éppolyan értelmetlen, mint szemantikailag, vagy akár a legszűkebb praktikumot tekintve. Sokkal inkább foglalkoztat az a, mondhatnám kielégítő érzés, hogy mindaz, ami itt történt és történik, a legsajátabb képzeletem terméke, és a legsajátabb képzeletem törvényei szerint történt és történik. Hivatkozom ismét az, akár csak egyetlen „hűséges olvasómra” – aki talán egyedül én vagyok: prófétikus regényemben ezt a jelenetet szinte szórul szóra olvashatja. Ugyanez a magatartás, ugyanez az eljárás, ugyanez az émelvítő törvényeskedés, miközben tetőtől talpig kirabolnak, majd meggyalázva és homályos fenyegetésekkel bemocskoltan az ismeretlen ég alá kilöknek. Mint különös, regénybeli alteregóm, Köves, én is a tágasabb világba indultam, hogy egy isten háta mögötti, mocskos határállomásra érkezzem, ahol itthon, nyomorúságosan, végzetesen, halálosan itthon vagyok. Az élet, lám, utánozza a művészetet, de csakis az olyan művészetet, amely az életet vagyis a törvényt utánozza. Nincs véletlen, minden értem és általam történik, és ha majd bejárom utamat, megértem végre az életemet.

Kilépek a szabadba; süt a nap. Az az ötletem támad, hogy hazatelefonálok. Részint, hogy ebből az érdes, száraz és csikorgó szférából kilépjek, és végre újra szerető emberi hangot halljak; részint pedig bejelentendő, hogy a tervezett program ellenére mégis otthon ebédelek. Nem találom a telefont. Várótermekbe, pénztárterembe nyitok be: sehol. A leírhatatlan szagú és küllemű büféből tömzsi, rezes arcú, a részegségtől boldog öregúr tottyan ki; kérdelem tőle, hol a telefon: nem tudja; emelkedett hangulatban, vörös szemekkel, ellenzős sapkában, megdicsőült arckifejezéssel távozik. A büfésnő azt tanácsolja, hogy menjek ki az állomásra, a sorompón túl forduljak jobbra (vagy balra: nem emlékszem), és úgy háromszáz méternyire látok majd egy sárga épületet, a postát: ott bizonyára lesz telefon. Kilépek az állomásra, és ahogy a poros útra, a poros égre, a poros házakra és az előttem ásító háromszáz méterre kitekintek, megértem, hogy nem fogok telefonálni. Vissza a pénztárterembe, megnézendő, hogy juthatok a leghamarább Budapestre. Megkérdelem a pénztárosnőt, hogy a tíz

ötvenegyes gyorsvonat, amit a menetrendi táblázaton látok, létezik-e. Létezik, mondja, de az nemzetközi járat. Az a jó, válaszolom, és inkább megállapítom, semmint kérdezem, hogy a Bécsbe váltott oda-vissza jegyem ugyebár, érvényes rá. Igen, feleli a pénztárosnő, csak hát épp az imént említette, hogy a járat nemzetközi. Mit jelent ez? – támad fel bennem a hirtelen gyanú. Azt, hogy tilos felszállni rá – hangzik a magyarázat. Megemlítem, hogy két és félezer forintért vásároltam nemzetközi vonatjegyet, amelynek az első felét sem teljesen, de a másodikat még egyáltalán nem használtam fel. Látom, hogy érveim nem keltenek túl nagy hatást; a következő járat, úgy látom, személyvonat, délután indul és több órán át döcög Budapestig; a pénztárosnőtől végül azt a jó tanácsot kapom, kérjek engedélyt a vámósoktól, hogy érvényes jegyemmel felszállhassak arra a vonatra, amelyre ezt a jegyet megváltottam.

Vissza tehát a vámhivatalba. Mindenki csupa készség. Emberem: hát mégsem utazom Bécsbe? – érdeklődik. A kérdést nem értem, humorizálni, bizalmaskodni nincs kedvem, megkérдем tőle, hozzájárul-e, hogy érvényes jegyemmel felszálljak a nemzetközi gyorsvonatra; a maga részéről semmi kifogása, így a vámós, de az ő hozzájárulása még korántsem elegendő: engedélyt kell kérnem a határőrségtől is. Néhány ténfergő katonát látok, egyikük nyakában, fehér szíjon, kisebb éjjeliszekrénypolc. Előadom kérelmemet. Üres arcok hallgatnak. Lassan elbizonytalanodom, elfog az az érzés, hogy talán japánul vagy valami egyéb, a magam s főként e katonák előtt ismeretlen nyelven találhattam megszólalni. Végre valaki azt mondja, meg kell várni a parancsnokot. Jó negyed óra múlva szikár, korosabb, szemüveges, közigazgatási arcvonású tisztet látok a sín mentén poroszkálni, néhány alacsonyabb rangú egyenruha társaságában. Megszólítom, előadom kérelmemet. Úgy érzem, kezd kiütközni rajtam a csüggedtségem. De ez a tiszt érteni látszik, amit mondok. „Le kellett szállnia a bécsi vonatról?” – kérdi diplomatikusan, de szigorúan. Igenis, le kellett szállnom. Rendben van, szól, engedélyezi; kurtán, tárgyyszerű megvetéssel tetőtől talpig végigmér, majd továbbindul. Mégis: határozottan érzem, hogy ebben a tisztben van szeretet. Börtönökben, táborokban, egyéb ilyenféle helyeken mindig akad egy-egy tiszt vagy altiszt, aki visszaadja az életbe vetett hitedet. Az ilyen tisztben megbízunk, ha ő hallgat ki, nem hazudunk, jelenlétére vigaszként sóvárgunk, és ha agyonlő is, tudjuk, hogy nem kedvtelésből teszi, hanem azért, mert mást nem tehet.

Íme, a vonat. Felszálok. Egy másodosztályú, nemdohányzó fülkénél engedelmet kérek. A benne ülő s láthatóan nem egymáshoz tartozó úr és hölgy nem tud magyarul: e percben ezt mindenképp megnyugtató körülménynek érzem. Itt a kalauz. A jegyemre, közli, rá kell fizetnem. Mennyit? – kérdem, nagyon szerényen, nagyon udvariasan. Azért, kezdi magyarázni, mert... Nem azt kérdezem, szakítom félbe, nagyon szerényen és nagyon udvariasan, hogy miért, hanem hogy mennyit, mert esetleg nincs nálam elég pénz. Ötszáznegyven forintot, hangzik a válasz. Megnyugszom. Fizetek. A kalauz azért magyarázattal szolgál; hasztalan teszi, nagyon szerényen és nagyon udvariasan végighallgatom, de nem értem, és nem is érdekel. Fő, hogy nem kellett újra leszállnom.

A vonat egyenletesen, szinte hangtalanul siklik. Csend van. Az úr szundikál, a hölgy olvas. Angol regényt, látom a borítóján. Mozdulatlanul ülök. Tekintetem valamivel az egyhangú táj fölött, az ég alján szalad, együtt a vonattal; kinézek, de nem látok, nem akarok látni semmit. Lassan, egészen lassan borít el a szégyen; a lábujjamtól indul, a gyomorszájon keresztül a torkom, az agyam felé tolul. Jól tudom, hogy most majd napokig, hetekig, talán hónapokig is eltartó depressziónak kell elébe néznem. Miért hittem, hogy Bécsbe utazhatom? Miért hittem, hogy mást tehetek, mint amit eddig tettem? Rabként, a gondolataimat, a tehetségemet, az igazi lényemet eltitkolva éltem eddig, mert jól tudtam, hogy itt, ahol élek, egyedül rabként lehetek szabad. Jól tudtam, hogy ez a szabadság csak egy rab szabadsága, vagyis illúzió; de legalább – így hittem – becsületes illúzió, becsületesebb, mintha a szabadság illúziójában élnék rabként. Jól láttam ennek az életnek a veszélyeit, azt, hogy a rabélet végül rabbá tesz; hogy mélyen a század kulturális színvonala alá kényszerít, hogy látkörömet beszűkíti, tehetségemet felőrli. Mégis, így akartam élni, abban a hitben, hogy azért ez is élet, olyan élet, amelyet valakinek – talán éppen nekem – meg kell fogalmaznia. Miért akartam hát menekülni, vagy legalábbis némi szabadságra menni? Miért hittem, hogy változtathatok ezen az életen, amelyre már réges-régen úgy tekintek, amelyet már réges-régen úgy kezelek, mintha nem is az én életem lenne, hanem szigorú feladatként kapott vizsgálati tárgy, s amellyel szemben egyetlen kiváltságot – vagy ha jobban tetszik: szabadságot – őrzök még: hogy ha már leküzdhetetlenül megcsömöröltem tőle, két doboz altatóval meg egy fél üveg rossz albán konyakkal véget vessek neki...

Ezen a ponton feleszmélek. Újra Tatabányánál járunk. Ezenközben én is bejártam utamat: íme, értem az életemet. Az engem ért agressziót – mert nem tehetek mást – most is, mindig, tőrként mohón megmarkolom, és a pengét önmagam ellen fordítom; de az erő és a keserű gyönyör, amivel gondolataim ezúttal mintegy kezet emeltek rám, őszinte vadságával szinte megrémít. *Mindent, mindent, / mindent értek, / mindent átlátok már! / Hollóid szárnyát hallok subogni...* – igen: betelt a pohár, több sérülést már – úgy látszik – nem szenvedhetek el. Hat évtized változatos, ámbár egyhangú diktatúrái, s mindezek ma még névtelen üledékdiktatúrája felmorzsolta tűrésből – oktalan tűrésből – táplálkozó immunitásomat. Keresztül-kasul döfködött, idegszálaim kötelékén függő, agyonsebzett testemen nemhogy egyetlen dárdahegy, de már egy injekciós tű szúrása számára sincs többé hely. Elvesztettem tűróképességemet, nem vagyok többé sebezhető. Elvesztem. Látszólag a vonaton utazom, de a vonat már csak egy holttestet szállít. Halott vagyok. *(És hogy minden beteljesüljön, s kevésbé elhagyottnak érzésem magam, még csak azt kellett kívánnom, hogy síromra vagy urnámra vagy akármire, ami belőlem megmarad, ha tán nem is a rehabilitációm, de legalább a megbocsátás jeléül, egy vámos helyezzen el majd egyetlen szál virágot...)*